MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINING TARKIBIY KOMPONENTLARI VA ULARNING XORIJIY TIL TA’LIMIDAGI AHAMIYATI

Obidova Shahloxon Shuhratjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya
Mazkur maqolada bo‘lajak xorijiy til o‘qituvchilarida madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining tarkibiy komponentlari ilmiy-nazariy jihatdan keng tahlil qilinadi. Tadqiqotda ushbu kompetensiyaning lingvistik, kommunikativ, sotsiokultural va pragmatik komponentlari o‘zaro bog‘liq tizim sifatida yoritilib, ularning xorijiy til ta’limidagi pedagogik ahamiyati asoslanadi. Shuningdek, integrativ yondashuv asosida mazkur komponentlarni rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari va zamonaviy ta’lim jarayonidagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Maqola xalqaro pedagogik tadqiqotlar va kommunikativ kompetensiya nazariyalariga tayangan holda ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar*: madaniyatlararo muloqot, kompetensiya, integrativ yondashuv, xorijiy til ta’limi, lingvistik komponent, sotsiokultural kompetensiya, pragmatik kompetensiya, kommunikativ yondashuv.*

KIRISH

Zamonaviy globallashuv jarayonlari ta’lim tizimi oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Ayniqsa, xorijiy tillarni o‘qitish jarayoni endilikda faqat grammatik bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklanmay, balki real kommunikativ vaziyatlarda turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qila olish kompetensiyasini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning markaziy yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Ilmiy adabiyotlarda Michael Byram madaniyatlararo kompetensiyani shaxsning boshqa madaniyat vakillari bilan samarali, ongli va moslashuvchan muloqot qila olish qobiliyati sifatida izohlaydi. Uning modelida kompetensiya bir nechta o‘zaro bog‘liq elementlardan tashkil topgan murakkab tizim sifatida ko‘riladi. Shuningdek, Claire Kramsch til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni asoslab, tilni faqat kommunikatsiya vositasi emas, balki madaniy ma’nolarni tashuvchi tizim sifatida talqin qiladi. Bu yondashuv xorijiy til ta’limida madaniy komponentning ahamiyatini keskin oshiradi. Michael Canale tomonidan ishlab chiqilgan kommunikativ kompetensiya modeli esa tilni amaliy qo‘llash, ya’ni nutqiy vaziyatlarga moslashish va diskursni boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim islohotlari amalga oshirilmoqda. Bu esa bo‘lajak xorijiy til o‘qituvchilarining nafaqat lingvistik bilimlarga, balki madaniyatlararo sezgirlik va kommunikativ moslashuvchanlikka ega bo‘lishini talab etadi. Shu nuqtai nazardan, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining tarkibiy komponentlarini aniqlash va ularni ilmiy asoslash ushbu kompetensiyani samarali shakllantirishning muhim bosqichi hisoblanadi. Ushbu maqolaning maqsadi - bo‘lajak xorijiy til o‘qituvchilarida

madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining asosiy tarkibiy komponentlarini keng tahlil qilish va ularning xorijiy til ta’limidagi ahamiyatini ilmiy asoslashdan iborat.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining tarkibiy komponentlarini aniqlash va tahlil qilishda kompleks ilmiy yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv hamda pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Nazariy asos sifatida kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvga oid xalqaro ilmiy manbalar tahlil qilindi. Xususan, Yevropa ta’lim tizimida keng qo‘llaniladigan CEFR (Common European Framework of Reference for Languages) hujjati tadqiqotning metodologik asoslaridan biri sifatida xizmat qildi. Ushbu hujjat tilni o‘qitishda kompetensiyalarni darajalar asosida rivojlantirishni nazarda tutadi va madaniyatlararo komponentlarni ham bilvosita o‘z ichiga oladi. Shuningdek, Michael Byram, Claire Kramsch va Michael Canale kabi olimlarning ilmiy konsepsiyalari tahlil qilindi. Ularning ishlari madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini ko‘p komponentli tizim sifatida ko‘rish imkonini beradi. Tadqiqotda integrativ yondashuv asos qilib olindi. Bu yondashuvga ko‘ra, lingvistik, kommunikativ va madaniy bilimlar alohida emas, balki o‘zaro integratsiyada shakllanadi va real kommunikativ vaziyatlarda bir butun tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi quyidagi asosiy komponentlardan iborat ekanligini ko‘rsatdi:

1.Lingvistik komponent. Lingvistik komponent xorijiy tilning fonetik, leksik, grammatik va stilistik tizimini o‘zlashtirishni o‘z ichiga oladi. Bu komponent muloqotning “texnik asosini” tashkil etadi, chunki til birliklarisiz fikrni ifodalash imkonsizdir. Biroq zamonaviy pedagogik qarashlarda lingvistik bilimlar faqat qoidalarni yodlash emas, balki ularni real kommunikativ vaziyatlarda to‘g‘ri qo‘llash bilan baholanadi. Bu esa lingvistik kompetensiyani kommunikativ kompetensiya bilan uzviy bog‘laydi.

2. Kommunikativ komponent. Kommunikativ komponent nutq faoliyatining to‘rt asosiy turi - tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozishni samarali qo‘llash qobiliyatini anglatadi. Michael Canale modeliga ko‘ra, kommunikativ kompetensiya faqat grammatik to‘g‘rilik bilan emas, balki diskursiv va strategic qobiliyatlar bilan ham belgilanadi. Ya’ni shaxs muloqot jarayonida fikrini vaziyatga mos tarzda ifodalashi, tushunmovchiliklarni bartaraf eta olishi lozim.

3. Sotsiokultural komponent. Sotsiokultural komponent turli madaniyat vakillarining qadriyatlari, urf-odatlari, ijtimoiy normalari va muloqot uslublarini tushunish va ularga moslashish qobiliyatini ifodalaydi. Claire Kramsch til va madaniyatni ajralmas tizim sifatida ko‘rib, til o‘rganish jarayonida madaniy kontekstni hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Bu komponent o‘quvchida “madaniy sezgirlik”ni rivojlantiradi. Masalan, bir madaniyatda odatiy bo‘lgan nutq uslubi boshqa madaniyatda noo‘rin yoki qo‘pol sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu sababli sotsiokultural bilimlar madaniyatlararo xatoliklarning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi.

4. Pragmatik komponent. Pragmatik komponent nutqni muayyan vaziyatga mos ravishda qo‘llash, ya’ni “to‘g‘ri so‘zni to‘g‘ri vaziyatda aytish” qobiliyatini bildiradi. Bu komponent kommunikatsiyaning samaradorligini belgilaydi, chunki bir xil lingvistik tuzilma turli kontekstlarda turlicha ma’no anglatishi mumkin. Pragmatik kompetensiya muloqotda noaniqlik va tushunmovchiliklarni kamaytiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi alohida komponentlar yig‘indisi emas, balki o‘zaro integratsiyada ishlaydigan murakkab tizimdir. Har bir komponent o‘ziga xos funksiyani bajaradi, biroq ularning uyg‘unligi samarali madaniyatlararo muloqotni ta’minlaydi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi zamonaviy xorijiy til ta’limida eng muhim pedagogik kategoriyalardan biri hisoblanadi. Uning tarkibiy komponentlari - lingvistik, kommunikativ, sotsiokultural va pragmatik komponentlar - o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ular birgalikda shaxsning real kommunikativ vaziyatlarda samarali harakat qilishini ta’minlaydi. Zamonaviy ilmiy yondashuvlarga ko‘ra, madaniyatlararo kompetensiya faqat til bilimi bilan cheklanmaydi, balki shaxsning madaniy refleksiya, moslashuvchanlik va empatiya kabi sifatlarini ham o‘z ichiga oladi. Bu jihat ayniqsa global kommunikatsiya sharoitida muhim ahamiyat kasb etadi. Michael Byram tomonidan taklif etilgan modelda madaniyatlararo kompetensiya “bilim – ko‘nikma – munosabat” tizimi sifatida talqin qilinadi. Ushbu modelga ko‘ra, til o‘rganuvchi nafaqat grammatik bilimga ega bo‘lishi, balki boshqa madaniyatga nisbatan ochiq munosabat va tanqidiy fikrlash qobiliyatini ham rivojlantirishi lozim. Claire Kramsch esa tilni madaniy ma’no tashuvchi tizim sifatida ko‘rib, til o‘rganish jarayonini madaniyatni anglash jarayoni bilan tenglashtiradi. Bu esa sotsiokultural komponentning ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Shu bilan birga, O‘zbekiston ta’lim tizimida integrativ yondashuvni qo‘llash bo‘lajak xorijiy til o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini oshirishga xizmat qiladi. Integrativ yondashuv lingvistik bilimlarni madaniy va kommunikativ tajriba bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi. Madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi murakkab ko‘p komponentli pedagogik tizim bo‘lib, u lingvistik, kommunikativ, sotsiokultural va pragmatik tarkibiy qismlardan iborat. Har bir komponent o‘ziga xos funksiyani bajaradi, biroq ularning integratsiyasi samarali madaniyatlararo muloqotni ta’minlaydi. Integrativ yondashuv madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishning eng samarali metodologik asoslaridan biri hisoblanadi. Bo‘lajak xorijiy til o‘qituvchilarida ushbu kompetensiyani rivojlantirish ularning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishlashiga zamin yaratadi. Xorijiy til ta’limida madaniy komponentlarni kuchaytirish global ta’lim muhitiga moslashuvni osonlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997.

2. Kramsch C. Language and Culture. Oxford: Oxford University Press, 1998.
3. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // Applied Linguistics. 1980. Vol. 1(1).
4. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). Cambridge University Press, 2001.
5. Deardorff D. The identification and assessment of intercultural competence // Journal of Studies in International Education. 2006.
6. Fantini A. E. Exploring Intercultural Competence. SIT Press, 2000.
7.Safonova V. V. Cultural Studies in Foreign Language Education. Moscow, 2012.
8. Jalol Jalolov. Chet til o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
9.Nargiza Bekmuratova. Chet tillarni o‘qitishda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish masalalari // Pedagogik ta’lim jurnali. – Toshkent, 2019.
10.Shavkat Safarov. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2015.